

Henrik Achreniuksen sananparret

Suurtyöhönsä Vanhan kansan sananlaskuviisaus (Porvoo 1953) Matti Kuusi on koonnut ja järjestänyt lähes 11 000 Turun paloa varhaisempaa suomalaista sananparsitoimintaa; näihin hän on jälkikäteen lisännyt alun toista sataa myöhemmin löytynyttä muistiinpanoa (Viiritäjä 1962, 395—399, 1967, 323—329, Verba docent 522—530). Vähäisenä täydennyksenä tähän vanhimpaan sananparsiainekseemme voidaan liittää myös 22 seuraavista 25 sananparresta tai sanontatavasta, jotka löytyvät Henrik Achreniuksen kirjallisesta tuotannosta.

Kunkin toisinnon jäljessä oleva vuosiluku viittaa edellisessä artikkelissa (s. 447—464) mainitun runon, laulun tai puheen syntyvuoteen. Suluissa olevat lyhenteet (VKS ja sivuluku) viittaavat Vanhan kansan sananlaskuviisauden sille sivulle, johon kyseinen toisinto sijoitettu.

- 1) [Aviosäädystä:]
Ei se ole ollenkana
Keino hevon heittäminen
Taikka varsain vaihetuksen
Mutta kauppa sangen kallis.
1765 (VKS 42)
- 2) [Ettei . . . aviosäätty]
ole kuin Hewoisen osto
eli Warsan wachdus.
1795 (VKS 42)
- 3) Joulou joutuin tulowi
Kohta kättä kokottawi.
1778H (VKS 78)
- 4) Ikäwä akatoin Joulou
warsin pitkä waimotoinen.
1778H (VKS 78)
- 5) Vahingoksi waimo kaunis,
Köyhällä hyvä hevonen.
1765 (VKS 102)
- 6) Luku on kuin luetahan
Laki niinkuin laitetahan.
1783 (VKS 145)
- 7) Ombi Juonia jorolla.
Satuja 1775 (VKS 150)
- 8) Ei salli savinen pelto
Koreata kuokkijata
Pijjan pitkeä hametta.
1765 (VKS 170)
- 9) Turcki tuulella etuna
nahka watet wastaisella
(Kumpani kuuma kupeella
alla waipan wakainainen).
1778H (VKS 191)
- 10) Kaikki aiwotuxet ja kaikki hankke-
het ei mahdu yhteen säkkihin.
1797 (VKS 241)
- 11) Sitä tehdä Mustan Miehen
Kuta Valkian Urohon.
1783 (VKS 263)
- 12) [Kalajokelaisia kutsutaan]
Sääsken soittajiksi.
Runo v:n 1724 tapauksesta.
(VKS 278)
- 13) Emäntä hyvä Talossa
Ehkä ilman istuohon,
Suihtua kohentelevi
Kekäleitä kääntelevi.
1783 (VKS 311)
- 14) Vacka kannen valihevi,
Vakan kansi kantimensa.
1783 (VKS 313)
- 15) Wero weteä pitäwi,
jolle wero wedettävä,
(Esiwallan wakaisesti
saada saatawa tulowi).
1778H (K 315)
- 16) Kylmä yöllä yxinänsä
Paiwin [!] illolla ikäwä.¹
1755 (VKS 363)
- 17) Suoni Sulhaista weteä
nuiska nuorta Morsianta.
1778H (VKS 367)
- 18) Kerta Miestä merkitähän
Kerta Miestä; Kuu hewoista;
Vuosi Kausi Morsianda.
1783 (VKS 375)

¹ Ks. Annamari Sarajas, Suomen kansanrunouden tuntemus 1500—1700-lukujen kirjallisuudessa (Porvoo 1956) s. 184.

- 19) Eipä näkö työtä tee
Kaunis kaskia rowihte.
1765 (VKS 378)
- 20) Ei oo' kullaks' kiiltäväinen,
Hopiaksi hohtavainen.
1765 (VKS 378)
- 21) Kaunis kaku päältä nähden
Akanainen alla kuoren.
1765 (VKS 379)
- 22) Hyvä hoicka Huovin Waimo
Paxuna Papin Emändä.
1783 (VKS 380)
- 23) Susi naiپی sukulaisen
Karhu oman kantamansa.
1765 (VKS 383)
- 24) Kylmä kulta kumppaniksi
Valju vaimoksi hopea.
1765 (VKS 384)
- 25) Kyllä Luoja luodun tuopi
Anda aivotun Jumala.
1783 (VKS 439)

Näiden 25 toisinnon lisäksi Achreniuksen tuotteista löytyvät yksitoista sananpartta sisältyvät Vanhan kansan sananlaskuvisauteen (s. 5, 147, 148, 233, 289 =, 337, 339, 365, 411, 446).

Achreniuksen sananparret ovat epäilemättä enimmäkseen aitoa 1700-luvun keskipohjalaista kansanperinnettä. Poikkeukselliselta tässä suhteessa näyttää vain vuoden 1783 hääruno, johon Achrenius on sovittanut seitsemän sananlaskua. Näistä kolme (18, 22 ja 25) viittaa siksi selvästi Florinuksen kokoelmaan, että

sattuma tuntuu melko epätodennäköiseltä. Edes lähimain samanlaisessa asussa näitä sananlaskuja ei tunneta vuotta 1827 vanhemmassa aineistossa mistään muualta kuin Florinukselta.² Achreniuksella on siis aivan ilmeisesti ollut Florinuksen kokoelma käytössään.

Ensiesiintymiä Achreniuksen tässä mainituista sananparsista on viisi: kaksi kansanomaista sananlaskua (3, 4.) köllinimi (12) ja kaksi Achreniuksen muokkaamaa tai sepittämää epävarmaa tapusta (10, 15). Kaikkiaan yhdeksälle näistä 25 sananparsitoisinnosta löytyy Turun paloa vanhemmassa sananparsimateriaalissa sanatarkka vastine, muut ovat enemmän tai vähemmän omaleimaisia. Huomiota kiinnittää erityisesti se, että peräti yhdeksän Achreniuksen aidoista toisoinnoista tavataan samantapaisessa asussa Porthanin tai Gananderin sananparsikokoelmista (eräissä tapauksissa, esim. 13, yhtäläisyys on hämmästyttävän suuri). Osasyynä tähän on epäilemättä se, että niin Gananderilla kuin Porthanillakin on kokoelmissaan runsaasti keskipohjalaista ainesta, mutta mahdollisena voidaan pitää sitäkin, että Ganander ja kenties myös Porthan olisi saanut kalajokelaisia sananparsia Achreniukselta.³ Gananderillahan oli sanakirjatyössään käytettävissä eräitä Achreniuksen varhaisemmista sepitteistä: 1750- ja 1760-luvun runot ja vuoden 1775 satukäännökset.⁴

PENTTI LEINO

² Yleensä Achrenius merkitsee *nt*:tä *nt*:llä (esim. juuri *v*:n 1783 häärunossa: *Suihtua kohentelevi kekälettä kääntelevi*), mutta kolmessa mainitussa sananlaskussa esiintyy Florinuksen käyttämä *nd*: *Morsianda, Emändä, Anda*.

³ Vrt. Matti Kuusi, VKS s. 472, Annamari Sarajas mts. 184, Osmo Hormia, Gananderin sanakirjan lähtet (Turku 1961) s. 61. Mahdollista on tietenkin myös se, että Achrenius olisi tutustunut Gananderin tai Porthanin kokoelmiin tai osaan niistä.

⁴ Osmo Hormia mts. 56, 131—132.